

«L'esport és com a casa a l'Església» (papa Francesc, 30 de setembre de 2022). Els arxius diocesans acullen els dels comitès territorials del Centre Esportiu Italià

Angela Teja, Societat Italiana d'Història de l'Esport i Centre Esportiu Italià

«L'Església està prop de l'esport, perquè creu en el joc i en l'activitat esportiva com a lloc de trobada entre les persones, de formació de valors i de fraternitat. Per això l'esport es troba com a casa a l'Església, especialment en les escoles i els oratoris o els centres juvenils.» (Papa Francesc, discurs als participants en la Cimera Internacional sobre l'Esport per a Tothom, 30 de setembre de 2022)

Amb aquesta frase el papa Francesc posa de manifest amb claredat i simplicitat l'intercanvi mutu que existeix des de fa més d'un segle (almenys des de la visita de Pierre de Coubertin al Vaticà el febrer de 1905) entre l'Església catòlica i el món de l'esport. El 29 i el 30 de setembre de 2022 a la cimera al Vaticà, durant la qual va pronunciar aquestes paraules, es van convocar més de 250 persones, expertes en esport i en diverses religions procedents de tot el món, per debatre sobre el tema «Sport for all. Cohesive, Accessible and Tailored to each person». No sobre l'esport d'alta competició, és a dir, el dels rècords i el dels resultats, sinó sobre aquell esport accessible per a tothom, l'amateur, com el mateix papa prefereix anomenar, l'esport fet a mida per a cada persona, del qual ningú queda exclòs. És aquesta la tipologia d'esport de la qual s'ocupa principalment el Centre Esportiu Italià (CSI), signant del conveni a què em referiré en la meva intervenció.

Començaré recordant aquella cimera, perquè el conveni i el projecte arxivístic vigent contenen en certa manera els inicis. La cimera del 2022 és, de fet, el colofó de la trobada entre el Vaticà i el món de l'esport, que va tenir moments de gran interès per aquells que volien conèixer la història de l'esport com a fenomen complex amb arrels també espirituals. Va ser un aprofundiment del que va ocórrer el setembre del 2011, quan va néixer l'Escola de Pensament «Un esport per a l'home» de la Conferència Episcopal Italiana (CEI), base d'un intercanvi de punts de vista orientat a conèixer millor l'esport en la seva naturalesa multidisciplinària. Les reunions periòdiques d'aquesta escola estaven reservades a un grup d'experts, entre els quals hi havia dirigents d'associacions esportives, directors diocesans de la Pastoral de l'Esport, entrenadors, professors, formadors, educadors esportius, estudiants universitaris i seminaristes.

L'interès per aquest món per part de l'Església catòlica, que es desenvolupa amb el naixement del mateix esport de manera cada vegada més decisiva a principis del segle XX, i que des d'aleshores apareix constantment en els discursos dels papes,¹ ja el 2005 s'havia sistematitzat en el si de l'Oficina d'Esport del Dicasteri Vaticà per a la Família, els Laics i la Vida. L'objectiu era expressar el punt de vista cristià sobre l'esport en un document oficial, ja que l'esport mostrava un significat «ambigu», que anava des de la participació en negocis fins a la participació en l'oci.²

L'Escola de Pensament «Un esport per a l'home» va durar fins al 2017, ja que al mateix temps va néixer el Departament Fe, Cultura i Esport al si del Consell Pontifici per a la Cultura (2016), que va començar a mantenir relacions cada vegada més estretes i freqüents amb el món esportiu oficial internacional, en particular amb el Comitè Olímpic Internacional (COI). L'Església catòlica va ser, doncs, la primera a adonar-se de la importància de l'esport com a bé cultural amb caràcter general i el

¹ El text més recent sobre el tema és el d'A. Stelitano, *I papi e lo sport. Oltre un secolo di incontri e interventi da San Pio X a papa Francesco*, Libreria Editrice Vaticana, Roma 2015.

² Intervenció del monsenyor Josef Clemens durant la XXV Assemblea Plenària del Dicasteri per a la Família, els Laics i la Vida, 25 de novembre de 2011. Es pot consultar a <http://www.laici.va/content/laici/it/eventi/assemblee-plenarie/la-questione-di-dio-oggi/rassegna-stampa.html>.

va acollir en el que podríem anomenar el seu «Ministeri de Cultura», amb una subsecretaria confiada aleshores a l'esportista monsenyor Melchor Sanchez de Toca, un expentatleta espanyol.

La història d'aquesta «amistat»³ entre dos mons en aparença llunyans, l'Església catòlica i l'esport, és complexa i variada, rica en múltiples connexions amb la societat i, en particular, amb la que gira entorn de l'esport, és a dir, amb les associacions esportives i, entre aquestes, amb les catòliques. Per a aquesta història, escrita encara parcialment a Itàlia,⁴ els documents recollits als arxius del CSI i de cada un dels seus comitès territorials resulten fonamentals. Aquests últims, la creació dels quals és contextual amb el seu naixement, sumen 134 al territori nacional i es van crear segons la subdivisió de les diòcesis⁵. L'objectiu era aconseguir fer-se càrrec de l'activitat perifèrica, promovent les activitats del CSI nacional. Sempre han estat un component fonamental d'aquesta Entitat de Promoció Esportiva (EPS)⁶, com es pot observar en els diferents estatuts i reglaments, que s'actualitzen i s'adapten al pas del temps; l'últim és del juny del 2018. El CSI va ser un dels promotors de l'Escola de Pensament de la CEI, i la seva història, ja centenària —si es considera com a la seva antecessora la Federació de les Associacions Esportives Catòliques Italianes (FASCI), que va debutar el 1906—, està guardada als contenidors dels seus arxius. Afortunadament, molts dels operadors del CSI han conservat els records de les seves activitats, tant materials com immaterials. Seria, doncs, important que la consciència sobre la importància de preservar i protegir la mateixa memòria històrica arrelés i es divulgés entre les generacions joves de dirigents, educadors i atletes, per evitar el risc que es perdin les connotacions d'aquesta història. I tot això per no perdre el nostre patrimoni d'esportistes catòlics, el paper dels quals ha de continuar sent plenament valorat en la història de l'esport italià.

Un cop feta aquesta introducció, em sembla que ressalta millor la importància i el valor del conveni que el 2018 el CSI va estipular amb l'Associació dels Arxivistes Eclesiàstics (AAE) per a la salvaguarda del seu patrimoni documental esportiu.

Els arxius diocesans

Les diòcesis (del grec διοίκησις, és a dir «administració») són el resultat de subdivisions de caràcter administratiu del territori que s'han anat transferint des del món antic romà al de l'Església. Cada

³ Aquest és el terme que han utilitzat diversos papes per definir aquesta relació entre Església i esport. Un terme valorat i derivat de la diplomàcia científica.

⁴ En poques paraules, si volem citar els principals historiadors italians que s'han ocupat de l'esport del moviment catòlic, podem mencionar Felice Fabrizio, cap de la historiografia esportiva a Itàlia, que va ser el primer a dedicar els seus estudis a aquest sector: *Alle origini del movimento sportivo cattolico in Italia*, Sedizioni, Milà 2009. Després, Stefano Pivato, en particular amb *Sia lodato Bartali. Ideologia, cultura e miti dello sport cattolico (1936-1948)*, edicions Lavoro, Roma 1985. Alberto Greganti tota la vida s'ha dedicat a recopilar documents de l'arxiu del CSI i a escriure'n la història: *Cent'anni di storia nella realtà dello sport italiano. Dalla FASCI al CSI*, Litostampa Ist. Grafico, Bergamo 2006. Antonella Stelitano ha estudiat en particular el període de Pius X (amb Q. Bartolato i A. M. Dieguez: *Pio X, le Olimpiadi e lo sport*, Casa Editrice San Liberale, Treviso, 2012), i després es va dedicar a la ja mencionada recopilació dels discursos dels papes sobre l'esport. Jo mateixa he tractat el tema en conferències i a l'Escola del Pensament de la CEI, així com en textos internacionals, entre els quals «Le sport et les catholiques en Italie à la fin du XIX^e et au début du XX^e siècle», a L. Munoz, J. Tolleneer (editors), *L'église, le sport et l'Europe. La Fédération internationale catholique d'éducation physique (FICEP) à l'épreuve du temps (1911-2011)*, L'Harmattan, París 2011, pàg. 45-57.

⁵ Com ja es recull al Reglament del 1944, art. 29: «Els comitès provincials es promouen i es constitueixen per iniciativa del Consell Regional de la Joventut d'AC [Acció Catòlica], d'acord amb l'oficina diocesana d'esports de la capital de província on s'establirà el mateix comitè o (si la capital de província no és una diòcesi eclesiàstica), en tot cas, en la diòcesi de què depèn la capital. Vegeu *Statuto e Regolamento del Centro Sportivo Italiano*, col·lecció organitzativa del CSI, ed. AVE, Roma, s. d. [1944].

⁶ Actualment, són 15 les EPS a Itàlia oficialment reconegudes pel CONI. El CSI és la més «vella» (1944).

diòcesi és governada per un bisbe, que pot ser ajudat per bisbes vicaris, i es divideix en diverses parròquies. L'estructura perifèrica del CSI no es va formar sobre la base territorial de les províncies italianes, sinó sobre la de les diòcesis; una dada certament significativa des del punt de vista històric, que ara passa a un primer pla en el conveni del 2018. Per al CSI acudir als arxius diocesans a la recerca d'espais on poder confiar els seus materials va ser, doncs, com «tornar a casa». Aquesta experiència històrica és fonamental per entendre l'íntima unió que sempre ha existit entre el CSI, que neix a Roma com a obra de l'Acció Catòlica el 1944, amb la guerra encara per acabar, i l'Església.⁷

Des del 1983, els arxius diocesans constitueixen un institut de preservació en el qual es custodien els documents d'importància històrica (c. 491 § 2 del Codi de dret canònic) sota la responsabilitat del bisbe i la direcció d'un canceller. Des del 2000 existeix a Itàlia una relació oficial de col·laboració Estat-Església per preservar i poder consultar els arxius d'interès històric i les biblioteques d'entitats i institucions eclesiàstiques. Segons els esdeveniments històrics de cada circumscripció, l'Arxiu Històric Diocesà pot presumir d'un patrimoni molt antic, que es remunta fins i tot a l'alta edat mitjana. Als arxius històrics, a més de la documentació relacionada amb el bisbe i la cúria episcopal, es poden preservar també fons d'arxius produïts per diverses entitats, que generalment operen en el territori diocesà o hi estan relacionats: seminaris, parròquies, confraries, associacions, grups i moviments, institucions benèfiques i/o educatives. Des d'aquesta perspectiva, els arxius diocesans poden, doncs, acollir els del CSI.⁸

El projecte «Nascuts per córrer» i el conveni CSI-AAE

El conveni entre el CSI i l'AAE forma part d'un projecte que va néixer el 2017 en el context d'una exposició de material documental i iconogràfic organitzada pel CSI per a la trobada anual a Assís amb el seu *entourage*. Partia d'un projecte cultural, iniciat aquella tardor, per recuperar material útil per a l'exposició, amb la proposta d'elaborar un cens dels arxius dels comitès territorials. Posteriorment, va néixer la idea d'un projecte orgànic per preservar, classificar i valorar la documentació present a cada un dels comitès del CSI. Aquestes són, en efecte, les etapes importants per a la salvaguarda de la seva història. Una documentació que, a més d'estatuts, correspondència, actes, etc., també es compon d'un ric corpus multimèdia iconogràfic i fotogràfic, de medalles, plaques, copes, cartells, diaris, materials atractius per a un públic destinatari que no necessàriament han de ser només historiadors i estudiosos, sinó també joves curiosos pels orígens de l'esport. Notòriament, es troba entre els llenguatges més estimats, compresos i emocionalment més propers a ells, per la qual cosa el tema de l'esport pot ser un instrument formidable d'apostolat per a l'Església i, més en general, per a la formació. I això l'AAE ho va entendre perfectament i també es va adonar que es tractava d'un projecte pioner, ja que a Itàlia encara no existeix un centre d'arxius sobre l'esport.

El següent pas va ser signar el conveni el 6 de juliol del 2018 per part de M. Gaetano Zito, en aquell moment president de l'AAE, i del president del CSI Vittorio Bosio, que avui en dia sembla un experiment original. L'acord, de fet, pretenia desenvolupar una acció conjunta per a la valoració dels arxius del CSI, a través d'una formació exhaustiva i d'iniciatives culturals que poguessin evidenciar

⁷ En un informe al Consell Superior de l'Acció Catòlica del 14 de desembre de 1946 sobre la fructífera activitat del segon any d'existència del CSI, a més de referir-se al nombre d'atletes i socis (30.000) i als comitès provincials ja en funcionament (62 de les 96 províncies italianes existents en aquell moment i una vintena en fase de constitució), es fa referència a les 200 oficines esportives diocesanes i a centenars de campionats de diverses especialitats esportives. Una activitat impressionant que segurament va generar molta documentació.

⁸ Vegeu <https://www.beweb.chiesacattolica.it/beniarchivistici/aggregatore/1/Dove+-+I+Soggetti+Conservatori+%3A+Archivio+diocesano>.

la riquesa del patrimoni arxivístic de les estructures del CSI, al servei de les seves diòcesis. El conveni continua vigent i s'hi fa referència a la presència «d'arxius diocesans que s'han ofert a integrar els arxius del CSI». Concretament, el conveni està en la mateixa línia del que va dir el 1997 la Pontifícia Comissió per als Béns Culturals de l'Església (*La funzione pastorale degli archivi ecclesiastici*), en què s'estableix:

«respecte als arxius és necessari desenvolupar una actitud pastoral, considerant que la seva preservació prepara per a futurs desenvolupaments culturals i la seva valoració pot suposar una valuosa trobada amb la cultura actual i oferir oportunitats per participar en el progrés integral de la humanitat.

La salvaguarda del patrimoni arxivístic, que forma part dels fins de l'Església, pot aportar una valuosa contribució a la nova evangelització. Beneficiant-se adequadament de tots els béns culturals produïts per les comunitats eclesiològiques és realment possible continuar i incrementar el diàleg dels cristians amb el món contemporani.»⁹

El conveni entre el CSI i la diòcesi representa, sobretot, la voluntat de cooperar entre dues institucions catòliques, per viure plenament la consciència que l'home és un *unicum* d'ànima, esperit i cos. Un projecte que no és gens fàcil, l'evolució del qual no sempre és favorable, però sí tenaç. En relació amb l'Arxiu Històric Nacional del CSI, el maig del 2018 es va presentar el treball de la seva reordenació i es troba a Roma dins de l'Isacem, l'Institut per a la Història de l'Acció Catòlica i del Moviment Catòlic a Itàlia «Paolo VI», amb tota la història que va convertir el CSI en protagonista de la reconstrucció de l'esport a la Itàlia de la postguerra. Els materials que es troben a l'Isacem han estat declarats «de considerable interès històric per la Superintendència Arxivística i Bibliogràfica del Laci» i estan disponibles per a la seva consulta.¹⁰

La formació

A principis de setembre del 2024 es durà a terme el I Curs de formació en arxivística per a operadors esportius del CSI¹¹. Consistirà en un curs experimental i tindrà com a objectiu ajudar els responsables dels comitès del CSI (començant pels de Sardenya) a reorganitzar els seus materials arxivístics.

La durada del curs serà de vuit hores i s'hi tractarà la importància de la preservació i la salvaguarda dels documents i del material iconogràfic, un cop feta una introducció històrica sobre el CSI i la relació entre l'Església i l'esport, així com un *focus* sobre els arxius diocesans. A continuació, s'exposaran les diferents fases d'una planificació arxivística. Després, es parlarà de la gestió de l'arxiu, des de l'arxiu actual fins a l'històric, amb la redacció de la fitxa de classificació de documents i la de descarts. Finalment, s'abordarà el tema de la preservació dels materials.

Una consciència creixent

L'Església, durant el pas dels anys, sembla que ha entès el valor del paper de l'esport, tant des del punt de vista educatiu com, sobretot recentment, com a instrument de pau entre els pobles. En temps

⁹ Es pot consultar a

https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_commissions/pcchc/documents/rc_com_pcchc_19970202_archivi-ecclesiastici_it.html [última consulta el 28 de juny del 2024].

¹⁰ <http://www.isacem.it/it/fondi-archivistici/centro-sportivo-italiano-1943-1993-csi>

¹¹ El curs s'impartirà amb l'ajuda experta de l'arxivera Rosalba Catacchio, que ja ha col·laborat amb el projecte «Nascuts per córrer».

com els que vivim, sentim la necessitat de preservar la nostra història, mentre passem un veritable canvi d'època. No pensar en la història i en els arxius que la custodien i la transmeten significa voler oblidar, amagar, facilitar l'oblit i els silencis que sovint testimonien imposicions dels governants, o simplement voler «autoexiliar-se» de la comunitat en què vivim, preferint «ser un poble desarrelat» que renuncia a pertànyer a una col·lectivitat, per citar de nou les paraules del papa Francesc (Discurs a S. Marta, 5 d'octubre de 2017).

Per la seva banda, l'esport és un instrument d'agregació, de solidaritat, de protecció dels drets humans i de la pau, i l'Església hi troba un terreny fèrtil per a la seva pastoral juvenil i per a l'apostolat en general. Això explica també la seva «amistat» creixent amb el CIO, i aquest primer conveni de caràcter cultural, que podria semblar limitat a un sector circumscrit, el del CSI, en realitat deixa entreveure la seva clarividència en el sector de la formació de les generacions joves. Fer història, salvaguardar-la, transmetre-la i convertir-la en útil socialment és, de fet, un dels objectius principals, i, per tant, els arxius en són un instrument valuós i insubstituïble.

El futur, les reflexions nacionals

La salvaguarda dels arxius esportius a Itàlia és una qüestió que només recentment ha començat a trobar algunes respostes adequades a un camí que no és gens fàcil i que va començar fa almenys trenta anys. En un breu resum, es donarà alguna informació sobre la planificació italiana en relació amb els arxius esportius per comprendre millor com el CSI ha aprofitat l'oportunitat d'estar a l'avantguarda a Itàlia en aquest sector.

L'esforç que es farà serà sensibilitzar que els arxius del CSI contenen materials històrics poc coneguts i provinents de realitats locals que, si bé estan coordinades per un organisme central, van desenvolupar la majoria de les activitats a escala local i van produir materials i nuclis arxivístics valuosos i únics. L'inventari d'aquests arxius és el punt clau en la transició d'una modalitat de mera preservació o col·leccionisme a la consciència que aquests materials, si es reordenen i es valoren, poden contribuir a comprendre el gran panorama de la història d'Itàlia del segle XX.